

כתובות דף כח

דף כט

קצצה

אונס ומפתה

אלו נערות שיש להן קנס.

נאמרו בזה כמה ענינים עמוקים בדברי רבותינו.

המשנה בערכין (טו, א) אומרת שהמוציא שם רע צריך לשלם מאה כסף ואילו אונס ומפתה משלמים רק חמישים. נמצא האומר בפיו חמור מן העושה מעשה. וכתב על כך הגר"א (ספרא דצניעותא פ"א) ור' יצחק אייזיק חבר (אפיקי ים ערכין שם), שיש שני סוגי בריתות בעולם, יש ברית הלשון שהיא חיבור של דיבור, ויש ברית המעור שהיא הזיווג. ברית הלשון היא הברית העליונה, מחייבת מאה כסף, שזהו פגם בדיבור, ברית המעור שהיא הברית התחתונה של אונס ומפתה, על זה משלמים חמישים כסף.

ולמדנו בדברי הגר"א וכן מתבאר בעוד ספרים, שענין אונס ומפתה הוא הפגם בברית. הברית בין איש לאשה היא בקדושה של בית בישראל. כשיש כאן איש ואישה שמתחברים שלא בדרך קדושה, נוצר בכך הרס. כשאדם מכריח נערה על זאת הוא משלם על כך חמישים כסף. וכפי שכתב בעקידה (שער צו) שאונס ומפתה דחד הם, ואף יש חומרה מיוחדת במפתה "כי האונס יכריח הבשר, והמפתה יכריח הדעת".

והנה המספר חמישים מסמל את הצירוף של הקדושה לעוה"ז. שער החמישים הוא השער הגבוה מן העוה"ז, ויש בזה גם ענין יובל ומנין חמישים יום לשבועות, כולם הם לקיחת העוה"ז למקום גבוה.

אדם שפגם בקדושת ישראל וגרם לאשה לרדת מקדושתה, התיקון שלו הוא ע"י חמישים כסף. לצרף חזרה את הקדושה ע"י חיבור לעניני החמישים שפגם בהם.

זהו הקנס של חמישים כסף לאונס ומפתה שפגם בקדושת ישראל. ודוקא מפני שהיה יכול לעשות זאת בהיתר (שהרי פנויה היא), הפגם יותר גדול.

וצ"ב מדוע שייך דוקא בנערה. חז"ל בספר הזוהר (דברים רעז). רמזו בכך לעם ישראל אשר נקרא נער כמ"ש 'כי נער ישראל', וכן נקרא 'בתולה', שנאמר 'נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל'. הקב"ה אומר לעם ישראל שלעתיד לבא באחרית הימים יפתה אותנו

מבואר בסוגיין מנהג שנקרא 'קצצה' – אחד מן האחין שנשא אשה שאינה הוגנת לו, בני המשפחה מביאים חבית מלאה פירות ושוברין אותה ברחוב ומפרסמים שאחיהם נשא אשה שאינה הוגנת לו.

הבן יהודע מסביר שהחבית מסמלת את המקור של האשה, והפירות הם הוולדות שאמורים להולד ממנה, יש כאן שבירה של החבית והפירות יוצאים החוצה, שאין כאן ההמשך שראי להיות, הפירות לא נשארים במקום שהיו בתחילה.

בירושלמי כאן ובמד"ר בסוף מגילת רות ג"כ מובא ענין הקצצה, ושם מובא מנהג זה במקרה נוסף, שכאשר אדם מוכר את שדה אחוזתו כלומר את ירושת אבותיו, "היו קרוביו ממלין חביות קליות ואגוזים ושוברין לפני התינוקות והתינוקות מלקטין ואומרים נקצץ פלוני מאחוזתו". ולדרך הבן יהודע הדבר מתפרש באותו אופן, שבמכירה זו השדה הולכת למקום אחר במקום להמשיך במקומה הטבעי אצל היורשים.

בסוף מגילת רות נאמר שבועז קנה את השדה ואת רות מאת הגואל, ע"י קנין חליפין 'שלף איש נעלו', ואומר הפסוק: "וזאת לפנים בישראל על הגאולה ועל התמורה". ועל זה אמרו במדרש "בראשונה היו קונין במנעל ובסנדל שנאמר שלף איש נעלו, חזרו להיות קונין בקצצה, ומה דין קצצה וכו' היו קרוביו מביאין חביות מלאות קליות וכו', וכמו שהבאנו לעיל.

והמלבי"ם בפירושו שם מביא את המדרש ומבאר שבתחילת כניסת ישראל לא"י היו קונין בחליפין, אך לאחר היובל הראשון כשהורגלו בכך שהשדות חוזרות לבעליהן, הפסיקו להשתמש בקנין חליפין משום שבכל דבר החוזר לבעלים אין מועיל קנין חליפין (תוס' ערכין דף ל'), ולכן תקנו קנין קצצה, אבל בקנין זה של בעז, שמלבד קניין השדה קנה גם את רות, לא היה יכול לקנות בקצצה, שכיון שיש ב' פעמים שמושמשים בקצצה – במכירת שדה, ובפסול משפחה, אם היו מביאים חבית ושוברין לפני התינוקות היו אומרים שטעם הקצצה כאן אינו מפני שמכר אחוזתו, אלא מפני שנשא אשה שאינה הוגנת לו, ומאותה סיבה שהגואל לא רצה לקחת את רות, שלא דרש 'מואבי ולא מואבית'. על כן הוכרח בעוז להשתמש בקנין הישן של 'שלף איש נעלו'.

לא שייך חיות מבלעדי הקב"ה. הקב"ה ברא בעולמו שיש את ההשפעה הישירה שלו שמקבל מי שמתחבר אליו, ומי שאינו מתחבר שייך לחיצוניים, ויקבל השפעה זרה ולא ישירה. 'הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים' הכוונה שאדם שאינו יר"ש לא מקבל השפעה ישירות מידי שמים, הוא מחוץ למערכת, וממילא עונשו הוא צינים ופחים, שקור וחוס הוא גם מחוץ למערכת. אז אין הכוונה שזה לא דבר שנעשה ע"י הקב"ה, אלא שזה לא מההשפעה המסודרת של רצון ה', ולכן גם העונש שלו הוא מחוץ למערכת.

ונסיים במה שהובא בספרי חסידות (אמרי יוסף, בינה לעתים) שם ביארו ששתי המימרות חדא הם. ובלשון האמרי יוסף בשם הצדיק מראדזיל זללה"ה: "דהנה האדם צריך שיהיה בו קרירות וחמימות, היינו כאשר יבא לעשות מצוה צריך להיות לו חמימות ולעשות המצוה בזריזות והתלהבות, ואם יבא לידו דבר עברה ח"ו צריך להיות לו קרירות, ולא יעשה העבירה, וכל זה הוא ע"י שיש לאדם יראת שמים, לכן ע"י לדבר מצוה מתחמם ונתעורר בו חמימות והתלהבות... אבל מי שאין בו יר"ש הוא להפך ח"ו". פירוש שתי המימרות אחת הן, יראת שמים בידי אדם, וצורת הבאת היראת שמים היא ע"י צינים ופחים - קור וחוס בנפש האדם.

דף לא

קלב"מ בעונש המצרים

נחלקו רבנן ור' נחוניא בן הקנה אם יש את הדין שלא מחייבים על מיתה וממוון גם בחיובי מיתה בידי שמים. והגמ' דנה אם ר' נחוניא חידש זאת רק בעונש כרת או בכל מיתה ביד"ש.

והנה יש שאלה גדולה (שאולי היינו חושבים שהיא הגיעה מאדמו"ר חסידי בן ימינו, אך מצינו אותה בפרשת דרכים לבעל המל"מ ועסקו בה גדולי עולם) שהרי המצרים נענשו במיתה (בעשרת המכות ובקריעת ים סוף) וגם בממוון (ביזת מצרים וביזת הים), וקשה שהרי יש דין קלב"מ.

והפרשת דרכים משיב בשני אופנים (וכאן המקום להודות להרב משה פריד מסאו פאולו שהראני חלק מהמראי מקומות של שיעור זה).

בסוף דרוש ה' הוא עונה שדין קלב"מ הוא רק על בדיני אדם ולא דיני שמים, ובמצרים הקב"ה אמר 'דן אנכי'.

ללכת למדבר ולקבל תורה מחדש, והתשלום יהיה חמושים שערי בינה, את החיבור הגמור אליו. לכן מדובר כאן דוקא על נערה בתולה שהם הכינויים של עם ישראל בפרט.

דף

הכל בידי שמים חוץ מצינים ופחים

הכל בידי שמים חוץ מצינים ופחים. פרש"י אם באין פורענויות על האדם גזירת מלך היא. אם אדם סובל יש כאן גזירה משמים. חוץ מצינים ופחים שפעמים באים בפשיעה.

יש משפט נוסף בגמ' בברכות (לג, ב) "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים".

ועמדו בזה התוס' כאן, וביארו שבברכות מדובר על תכונות האדם, אם יהיה חלש או חזק וכדו', ושם אומרים שלענין יר"ש אין שום גזירה על האדם אם הוא יהיה יר"ש או לא, והיינו שישנה בחירה חפשית לאדם ולא נולד לתוך מערכת שמכריחה אותו כיצד לנהוג..

לעומת זאת המושג 'הכל בידי שמים חוץ מצינים ופחים' מדברים על מאורעות האדם והצרות שבאים עליו.

אמנם מצינו במפרשים שמצרפים את ב' המימרות.

המהר"ל מבאר זאת בכמה מקומות, ודרך אחת מובאת בגור אריה (דברים י, יב) ששם מבאר למה הכל ביד"ש חוץ מיר"ש, כי יראה היינו שמתרחק מהקב"ה מכח שירא ממנו. הוא הולך אחורה. וזה תנועה הפוכה מאהבת ה' שמקרבת את האדם לה'. ואותה תנועה של ריחוק לא באה משמים, אלא היא באה מצד האדם שמרחיק עצמו מה' מחמת היראה. מבאר המהר"ל שצינים ופחים דהיינו קור וחוס הם בדומה לזה, שאינם דבר שנעשה 'אל האדם', הם מציאות בעולם שהאדם מקבל ממילא, כלומר המציאות היא פסיבית והאדם הוא זה שמקבל את הקור והחוס, וכביכול הוא עושה זאת, בדומה ליראת שמים. וכמובן שהדברים צריכים יותר ביאור ועכ"פ הוא מקשר את הדברים.

הרמ"ע מפאנו (עשרה מאמרות חקור דין ח"א פ"ב) מבאר נקודת עומק ע"פ קבלה, ודאי וודאי שכל דבר בעולם הוא בידי שמים, וכידוע מדברי המקובלים דגם כל הרע בעולם חייב להיות לו שורש ויניקה בקדושה כי

"משום רשעה אחת אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום שתי רשעיות".

בעל ההפלאה, בספר פנים יפות בפרשת האזינו אומר על הפסוק "הרנינו גויים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו". יש כאן רננה שהגויים נותנים לעם ישראל. שכן הגויים נענשים על כל מה שעושים, כפי שלמדנו בשיעור הקודם, ואילו עם ישראל נענשים רק בעונש אחד כענין "כדי רשעתו", כדמצינו בחורבן בהמ"ק כדלהלן.

על הפסוק "מזמור לאסף אלקים באו גויים בנחלתך", שואל המדרש רבה (איכה ד, יד), וכן תחילת הדרשה מוזכרת בקידושין לא, ב (עיי"ש רש"י), דהו"ל למימר קינה לאסף, אלא משל למלך שעשה בית חופה לבנו וסיידה וכיירה וציירה, ויצא בנו לתרבות רעה, מיד עלה המלך לחופה וקרע את הוילאות ושבר את הקנים. והפדגוג החל לנגן. שאלו אותו: המלך הפך חופתו של בנו ואתה יושב ומזמר?! אמר להם, מזמר אני שהפך חופתו של בנו ולא שפך חמתו על בנו. כך אמרו לאסף הקב"ה החריב היכל ומקדש ואתה יושב ומזמר?! אמר להם מזמר אני ששפך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים ולא שפך חמתו על ישראל. כלומר, עם ישראל שרד את חורבן בהמ"ק.

וכן מבאר באריז"ל (שער הכוונות ת"ב): "מה שנהגו ביום ת"ב במנחה, לומר פסוקים של נחמות, וגם לקום ולשבת על הספסלים למעלה. ואדרבה נראה מן התלמוד בבלי כי לעת ערב הציתו אש בהיכל ביום ת"ב ונשרף בעת המנחה, וכפי זה היה ראוי להחמיר במנחה יותר מבשחר", ומבאר האר"י שהמנהג טוב ומתקון, ע"פ המדרש הנ"ל, שכאשר ראו שהציתו אש בהיכל לעת ערב אז אמרו מזמור, ושמחו שמחה גדולה, וקיבלו נחמה, כי אם ח"ו לא היה הקב"ה משליך חמתו על העצים והאבנים, לא היתה תקומה לשונאיהם של ישראל.

מבאר בעל ההפלאה דזהו ההרנינו גויים עמו: עם ישראל כיון שנענש ב"ממון" - בעצים ואבנים, ניצל ממיתה, פירוש מתקיים בהם קלב"מ - שאינם נענשים בב' עונשים. ואת זה מהללים הגויים. וזהו ביאור הפסוק: הרנינו גויים עמו כי דם עבדיו יקום - כאשר נוקם את עבדיו, כלומר מעניש אותם, וכיפר אדמתו עמו, ע"י הכפרה של האדמה עמו מתכפר ולא בעי כפרה נוספת. הגויים מרננים את עם ישראל שמתקיים בהם קלב"מ.

אך לכאורה אתיא רק לפי דעת רבנן ולא לדעת רבי נחוניא בן הקנה. ובאמת הפרשת דרכים בדרוש כ"ו [כשהוא דן מדוע כל אומה לעת"ל תשלם גם על הממון] מקשה מה יהיה התירוץ אליבא דרבנן. ושם הוא עונה ע"פ דברי תוס' (ל' ע"ב) שבקודש יש גם מיתה וגם ממון, ועם ישראל איקרו קדש - קדש ישראל לה' ראשית תבואתה.

השל"ה בעשרה מאמרות מאמר ראשון ובעוד מקומות, מדבר על הגמרא בסנהדרין (צא, א) שהמצרים באו אחרי הרבה שנים לתבוע את הממון שנטלו מהם עם ישראל, ומבאר שהם טענו את הטענה הנ"ל שיש קלב"מ, ומדוע נתחייבו פעמיים. אבל ובאמת הם טעו דהשאלה איננה שאלה, כיון שהקב"ה משפיע חיים לכל בריה בכל רגע ורגע, ואם הקב"ה יפסיק ברגע אחד את השפע לא יהיה לא חיים ולא ממון. המצרים האמינו שהקב"ה מסר את הנהגת העולם למולות ולכן הם התרעמו מדוע הקב"ה העניש אותם גם בממון, אך האמת שאין כאן עונש, שהקב"ה לוקח מאחד את הממון ונותן לשני, אך כאן זה לא נלקח מהם בתור עונש אלא הממון הפסיק לעמוד להם.

וראיתי בספר לחם אשר [להרב אשר אנשיל מילר] תירוץ יפה, על פי דברי הגמרא בדף שלנו שגם לר' נחוניא בן הקנה הגונב חלבו של חברו חייב גם על הממון, משום שנתחייב בממון קודם שנתחייב כרת, והכא נמי - המצרים התחילו להעביד את ישראל בפה רך והבטיחו להם תשלום, ורק אחר כך הם התחילו לענות אותם, ולכן מהשלב הראשון הם כבר התחייבו בממון עוד לפני שהתחייבו מיתה. וזה הפירוש במה שנאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים "ועבדום ועינו אותם", שקודם כל יש עבודה שמחייבת ממון, ואח"כ יבוא העינוי שעל זה הם חייבים מיתה.

ויש להוסיף שדף זה נלמד בט' באב תשפ"ב (שחל בשבת), שביום זה עם ישראל מתאונן על כל הצרות שהוא סבל וסובל מהגויים, וכאן יש לנו הבטחה שהקב"ה ישלם על כל סבלותם, בלי שום סברות של פטור וקלב"מ. ונוכה לנקמה בגוים בב"א.

דף לב

רשעה אחת וחורבן בהמ"ק

דף זה נלמד לפי לוח הדף היומי, ביום י' באב, אשר השנה הוא ת"ב נדחה. ונראה כיצד הוא מתקשר לעניני של יום.

דף לג

אלמלי נגדו לחנניה מישאל ועזריה פלחו לצלמא

"אלמלא נגדו לחנניה מישאל ועזריה פלחו לצלמא", כלומר אם היו עוברים יסורים, היו משתחווים לצלם. והתוס' מקשה ד"בכל נפשך" כולל יסורים. ומתרגמים שהצלם לא היה ע"ז גמורה.

השטמ"ק מביא בשם הקונטרסין לבאר לפי פשוטו דהדין יהרג ואל יעבור הוא רק שצריך למסור נפשו ולמות, ואין חייב לעבור יסורים קשים. אכן, שיטה זו היא יחידאה.

יש הרוצים לקשר דיון זה לרש"י בחומש (שמות לב, כא) שאחרי חטא העגל משה רבינו אמר לאהרן "מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה", ואומר רש"י "כמה יסורים סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליהם חטא זה", משמע שמושה נתן לאהרן תירוץ שאם היו מייסרים אותו היה מצדיק את הדבר. והרמב"ן מקשה וכי מה תירוץ הוא זה, הרי יהרג ואל יעבור. לכן מבאר את הפסוק באופן אחר.

הט"ז בספרו דברי דוד, מיישב את רש"י ע"פ התוס' בסוגיין שהיה מותר להם להשתחוות לצלם מחמת ייסורים מפני שלא היה ע"ז גמורה, וכך עגל הזהב ג"כ לא היה עבודה זרה ממש.

ובחבצלת השרון רצה לבאר ברש"י ע"פ שיטת הקונטרסין בשיטמ"ק, אף שהוא דעת יחיד.

אבל מובא בספרי החסידות בשם בעל התניא וי"א כן בשם החידושי הרי"מ, דאין הכוונה שאם היו מכים את חנניה מישאל ועזריה היו בוחרים להשתחוות מצד הדין, אלא שהיו נכנסים לנסיון גדול שלא היו יכולים לעמוד בו. ולכן הקב"ה לא העמיד אותם בנסיון זה. וזהו יסוד גדול ועצום בעבודת השם: אדם לא יהיה לו נסיון שאינו יכול לעמוד בו!

ויש סיפור על חסיד אחד שהודיעו לו שאביו נפטר ומיד התעלף, העירוהו ושוב התעלף וכך שוב ושוב. והרבי אמר שהאב חי וקיים, וכך הוה. שאלו את הרבי מניין ידע שאביו היה חי, אמר להם לא נביא אני ולא בן נביא, אך ידעתי שאין מעמידים אדם בנסיון שאינו יכול לעמוד בו.

דף לד

הט"ז הידוע

הגמ' מביאה מחלוקת בדין 'מעשה שבת'. לר' יוחנן הסנדלר אסור מדאורייתא דדרשינן "ושמרתם את השבת כי קודש היא לכם" – מה קודש אסור באכילה, אף מעשה שבת אסור באכילה.

בהמשך מובאת שיטה שמעשה שבת מדרבנן. ומקורו: "קודש היא" – היא קדש ואין מעשיה קודש. כלומר מדאורייתא מעשי שבת מותרים, אבל רבנן אסרוהו.

ישנו ט"ז ידוע האומר בכמה מקומות שבכל מקום שהתורה מתירה דבר מסויים, אין לחכמים כוח לאסור את הדבר. עיין יו"ד קיז, א. ויסוד זה נידון בדברי האחרונים, ומרא דשמעתתא בדורנו הוא הגאון רבי דוד קאהן מברוקלין שכתב ספר שלם הנקרא 'הט"ז הידוע', ובו הוא מביא למעלה תשעים מקורות ברחבי הש"ס, שיסודו של הט"ז צריך ביאור בהם.

כאן הוא אחד המקומות שמקשים על הט"ז, וכבר עמד בזה החכם צבי, הובא בגליוני הש"ס כאן, דהנה כיון דדרשינן "היא קודש ואין מעשיה קודש" להתיר מעשה שבת, היאך באו רבנן וגזרו.

החת"ס בתשובות החדשות (סי' ו) מיישב. ונקדים לדבריו מה שיש להתבונן בדברי הט"ז. מה הפשט בדבריו? מדוע אין רבנן יכולים לאסור דבר המפורש בתורה להיתר?

ונראה הביאור כפי שמתבאר בדברי רבותינו שתורה שבעל פה היא לא דבר נפרד מהתורה שבכתב, אלא השלמה אליה. תורה שבכתב היא דברי אלקים חיים, וכדי להשיג אותה אנו זקוקים לתורה של חכמים. וכעין שכתב הבית הלוי שבלוחות ראשונות שמדרגתנו היתה גבוהה לא היינו זקוקים לתורה שבעל פה, מה שאין כן בלוחות שניות שירדנו ממדרגתנו, היינו זקוקים לתורה שבעל פה.

ומכיון שהתורה שבעל פה היא דבר אחד עם תורה שבעל פה, דברי הט"ז ברורים, דאי אפשר שהתורה שבעל פה תהיה סותרת לדברי הכתובים.